

**БІБЛІОТЕКИ СІЛЬСЬКИХ АГРОКУЛЬТУРНИХ
ПРОСВІТНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Статтю присвячено дослідженню функціонуванню бібліотек, які були складовою громадських сільськогосподарських товариств України на початку ХХ ст. На основі аналізу обов'язкових щорічних «Звітів» товариств, а також статистико-аналітичних узагальнюючих праць губернських агрономів виділені основні дискусійні питання, на яких варто зупинитися при дослідженні даного питання. Наголошено, що сільськогосподарські товариства розглядаються як складова (найбільша за чисельністю) сільської громадської організаційної мережі. Така складова на початку ХХ ст. була одним із факторів формування системи громадянського суспільства в Російській імперії, і в Україні зокрема. Стверджується, що популяризація місцевих бібліотечних фонд, які склалися зі спеціалізованої аграрної тематики, була частиною просвітницького напрямку у діяльності сільськогосподарських товариств. Наголошено, що бібліотеки досліджуваного типу були необхідною складовою у функціонуванні сільської громадської організації.

Ключові слова: громадський рух, сільськогосподарське товариство, сільська бібліотека, громадське суспільство, агрокультурне просвітництво.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Україні характеризується процесом виникнення та розгортання мережі офіційних громадських об'єднань, діяльність яких відбувалася на усіх адміністративно-територіальних рівнях – губернському, повітовому, волосному та сільському. Населення України мало можливість реалізовувати свої законні інтереси у статутних об'єднаннях наукової, просвітницької, благодійної, протипожежної та іншої спрямованості. Сучасні дослідники вивчаючи явище громадянського суспільства на початку ХХ ст. в Російській імперії, і відповідно в Україні, свою увагу звертають переважно на факт існування та діяльності міських громадських об'єднань, залишаючи поза увагою достатньо широку і презентативну громадську сільську мережу. Між тим сільські громадські об'єднання є частиною загальної мережі громадських організацій Російської імперії, свідченням існування сільської статутної активності та фактором формування на початку ХХ ст. громадянського суспільства в Російській імперії.

Автор статті ставить за мету звернути увагу на сільськогосподарські товариства як на агрокультурні просвітницькі організації, зокрема і через функціонування у їхній структурі бібліотек. Огляд здійснено на прикладі місцевих сільськогосподарських товариств Полтавської та Чернігівської губернії, оскільки на їхній території зафіксовано найбільшу кількість

зареєстрованих сільськогосподарських товариств серед інших українських губерній. За нашими, переглянутими та уточненим підрахунками ці показники становлять станом на 1 січня 1914 р. по Полтавській губернії не менше 315 об'єднань, по Чернігівській – не менше 108 об'єднань.

Сучасні дослідники сільськогосподарської кооперації залучають місцеві сільськогосподарські товариства до сфери своїх інтересів, називаючи їх сільськогосподарськими громадами (І. А. Фареній [1], В. І. Марочко [2], В. М. Половець [3], І. П. Прокопенко [4] та ін.). Натомість ми схильні відокремлювати СГТ від кооперативних товариств і розглядати їхню діяльність у контексті історії громадських організацій. При цьому ми не заперечуємо тезу про те, що в діяльності окремих СГТ спостерігались елементи кооперативної роботи, збільшення обсягів яких пришвидшили події Першої світової війни.

Під поняттям «сільськогосподарське товариство» ми розуміємо громадську організацію агрономічно-просвітницького характеру, яка була зареєстрована у відповідності до чинного законодавства у відповідних державних органах, діяла на підставі затвердженого «Статуту» і визначала метою своєї діяльності розвиток та удосконалення сільського господарства в окреслених територіальних межах.

Одним зі шляхів досягнення мети сільськогосподарських товариств, відповідно до норм їхніх «Статутів» (§ 2, п. 2) було «розповсюдження теоретичної та практичної інформації з сільського господарства через організацію публічних читань, друк та розповсюдження свої праць та інших робіт аграрної тематики, а за наявної можливості – і власного періодичного журналу, відкриття сільськогосподарських училищ, бібліотеки та музею» [5, с. 4].

Джерельною інформативною основою для дослідження стану бібліотечних фондів в межах сільськогосподарських товариств є «Звіти» самих товариств та узагальнені дослідження представників сільськогосподарських відділів при губернських управах. У першій категорії для науковців доступними є збережене хронологічно обмежене коло «Звітів» та «Проколів», які не забезпечують розгляд проблеми комплексно та у її динаміці. У другій – автори робіт подають середньостатистичні данні, виходячи з інформації, яку надали самі товариства без перехресної перевірки з іншими джерелами. Презентовані середні показники є неінформативними для дослідження історії окремого сільськогосподарського товариства і не дозволяють сформулювати об'єктивне уявлення про ситуацію на місцях.

Станом на кінець 1910 р. сільськогосподарський відділ Чернігівського земства звітував, що із 48 сільськогосподарських об'єднань «майже у всіх товариствах є бібліотеки», окрім Рожнівського [6, с. 74–75]. При цьому у 1912 р., за відомостями Відділу, загальна кількість бібліотек становила – 31 (при 89 сільськогосподарських товариствах), з яких 5 відкрились у 1912 р. Кількість книг та брошур – 4514 примірників. В середньому на 1 бібліотеку відповідало 145 примірників [7, с. 12]. У 1913 р. серед 197

сільськогосподарських товариств Полтавської губернії 31 товариство або 15,7% не спромоглося на створення власної бібліотеки [8, с. 76].

За нашими підрахунками, більшість бібліотек СГТ формувалась шляхом безоплатного отримання видань від Департаменту землеробства та губернських земств, фонди наступної категорії бібліотек комплектувалися за змішаним принципом, і зафіксовані бібліотеки, фонди яких були придбані за кошти товариств. На ці останні видання відводиться мінімальний відсоток. У звітній документації сільськогосподарських товариств про бібліотеки першого типу зазначалося наступне: «Товариство має бібліотеку, зміст якої складають книги та брошури з тем сільського господарства, які надійшли від губернського земства та Департаменту землеробства» [9, с. 123]. Сільськогосподарські товариства з другим типом комплектування бібліотеки, наприклад Кобижчанське, зазначало, що «Бібліотека час від часу поповнюється земською управою та сільськогосподарськими журналами, які виписує Товариство» [10, с. 118]. У бібліотеці Новобасанського товариства із 96 назв наявних примірників 37 було отримано через міністерство [11, с. 151].

Питання з'ясування кількісного та якісного складу книжкового фонду у кожному сільськогосподарському товаристві теж знаходиться серед актуальних у з'ясуванні напрямків просвітницької діяльності громадських об'єднань. Як правило у звітних матеріалах товариств питанням розвитку бібліотеки та характеристиці її фондів відводилося кілька речень. Не існувало і окремих списків чи то каталогів наявних видань. Виняток становлять окремо надруковані і єдині у своєму роді «Звіти» про діяльність бібліотеки-читальні Сокільського СГТ Кобеляцького повіту Полтавської губернії [12; 13]. Саме тому в рамках іншого, більш розширеного дослідження, варто зробити бібліотечні кількісні підрахунки по усім СГТ різного рівня – повітового, волосного, сільського з метою встановлення певної закономірності, або її відсутності. Наголосимо на основному, у період до 1917 р. бібліотека із 50 книг уже вважалась такою, «яка на перших порах, до відомої міри, може задовольнити потреби населення». За інформацією Полтавського губернського земства у 1912 р. зі 137 сільськогосподарських товариств 58 % мало у складі бібліотек понад 100 назв книг, 2 товариства – майже 1000 назв, 9 товариств – понад 500 назв [14, с. 83]. Для прикладу наведемо кілька показників: у Кобижчанському товаристві Козелецького повіту Чернігівської губернії (волосного типу) станом на 1910 р. зафіксовані 247 екземплярів видань [15, с. 75]; у Сокільському товаристві Кобеляцького повіту Полтавської губернії (волосного типу) на 1911 р. – 240 назв [16, с. 10], у Решетилівському товаристві Полтавського повіту (волосного типу) у 1913 р. – 3000 назв [17, с. 83].

Виписування газет та журналів просвітницько-сільськогосподарського змісту мали змогу собі дозволити стабільні у фінансовому платні об'єднання. Серед журналів, які переплачували товариства зафіксовані: «Земледелец», «Крестьянское земледелие», «Прогрессивное садоводство», «Рідний край», «Рілля», «Сельский вестник», «Хлібороб», «Хуторянин», «Сельский хозяин»,

«Пчеловодная жизнь», «Сельскохозяйственная газета», «Еженедельная газета», «Южно-русская газета» та інші. Варто наголосити, що окремі губернські земські видання та часописи повітових сільськогосподарських товариств, сільські статутні організації отримували безкоштовно. До цієї категорії потрапили «Земский сборник Черниговской губернии» (Чернігівська земська управа), «Селянин» (Чернігівське губернське сільськогосподарське товариство) «Хуторянин» (Полтавське губернське сільськогосподарське товариство). Цілком ймовірно, що бібліотечні фонди окремих товариств повністю складалися із видань т.зв. соціального спрямування: «Аби редакція «Хуторянина» в силу поклику своєї душі не надсилала безкоштовно свій журнал, то сільськогосподарське товариство (Малоперещепинське Костянтиноградського повіту Полтавської губернії – О. С.), не було знайомим із сільськогосподарською газетою» [18, с. 242].

І навіть незважаючи на підтримку земств та губернських сільськогосподарських товариств, існували об'єднання, які не те, що не могли організувати фонди спеціалізованих видань, вони не прагнули до цього: «Адже нічим іншим не можна пояснити те, що деякі товариства, функціонуючи кілька років, не мають жодної книжки з сільського господарства і не виписують жодного журналу. Пукати пояснення у обмеженості коштів хибна справа, адже кілька рублів на рік завжди можливо знайти, у крайньому випадку, за відповідних зусиль, невелику кількість книг завжди можливо отримати від агронома, повітового або губернського земств, нарешті від Департаменту землеробства» [19, с. 77].

Окремої посади бібліотекаря у штаті сільськогосподарських товариств не було, ці обов'язки виконував секретар Товариства, голова Товариства або його заступник. Варто зазначити, що у опрацьованому нами значному обсязі звітної документації, не зафіксований окремий розклад роботи бібліотек. Тематична спрямованість книг у бібліотеках СГТ на сьогодні теж залишається не висвітленою в історіографії. На початку ХХ ст. дослідники писали: «Про підбір книг точних даних ми не маємо, але цілком впевнено можемо наголосити, що деяка частина книг не відповідає своєму призначенню» [20, с. 84].

Актуальною проблемою в діяльності сільськогосподарських товариств щодо організації бібліотек була відсутність приміщення. За статистикою, більше половини сільських об'єднань не мали власного приміщення для проведення зборів товариств, збереження документації, не говорячи про окрему територію чи куток під бібліотеку. Цей факт яскраво ілюструє звіт Новобасанського товариства Козелецького повіту Чернігівської губернії: «На придбання книг та брошур Товариство виділило до 20 руб., але гроші до цього часу не використані, головним чином через те, що Товариству, через відсутність необхідного приміщення, немає куди подітися зі своєю бібліотекою» [21, с. 151]. Активні товариства шукали вихід у різних напрямках: клопотали про земську грошову підтримку (у 1912 р. Борзнянські повітові збори Чернігівської губернії виділили кошти Гужівському товариству на організацію його бібліотеки); співпрацювали з місцевими

комітетами патронату про народну тверезість (Жабківське, Чорнуцьке та Яцинівське товариства Лохвицького повіту Полтавської губернії перебрали на себе турботи про утримання книжкового фонду та приміщення від комітету тверезості); поєднували свої зусилля із волосними активістами (Уствицькому товариству Миргородського повіту Полтавської губернії була передана волосна бібліотека) і т.д.

Доступ до фондів бібліотек СГТ, відповідно розпорядження губернатора Полтавської губернії від 1910 р. був дозволений лише членам СГТ [22, с. 16]. Незначна кількість товариств дотримувалась такої вимоги, що підтверджується наприклад звітними документами Гельмязівського та Пішанського товариств Золотоніського повіту, Опошнянського товариства Зіньківського повіту, Перекопівського товариства Роменського повіту Полтавської губернії: «Книгами, які є в наявності дозволено користуватися членам Товариства». Варто наголосити і тому, що у окремих «Звітах» товариств зустрічається інформація про те, що основними читачами сільськогосподарських бібліотек були секретарі СГТ: «більша частина оплачуваних журналів забезпечувала попит переважно секретарів» [23, с. 142]. Решта дозволяла читати журнали та книги усім бажаючим. Тип т.зв. відкритої або публічної бібліотеки був теж дозволений «Статутом»: «Бібліотека товариства, якщо вона відкрита не лише для членів Товариства, функціонує відповідно до тимчасових правил від 5 січня 1884 р. стосовно відкриття та утримання публічних бібліотек та приміщень для читання» [24, с. 6].

Прикладом поширення сучасних сільськогосподарських знань в сільському середовищі була і організація т.зв. пересувних бібліотек, досвід роботи яких зафіксований у Машівському, Малоперещепинському, Михайлівському, Новотагамлицькому та Ряському сільськогосподарських товариствах Костянтиградського повіту Полтавської губернії.

«Наші сільськогосподарські товариства – це здебільшого гуртки просвітні – так писав один із дописувачів «Вісника» Золотоніського СГТ Полтавської губернії, – Я б сказав, що це неодмінна прикмета повинна бути у всіх наших товариствах хліборобських, що вони мають гарні бібліотеки, впорядковують збори, бесіди, лекції, курси, влаштовують показні збори у полі, в садку, на городі, з скотиною. Де такий «показ та розповідь» гарно ведеться, там і вигода людям є, і вони охоче вчащають до гурту, беруться до якоїсь роботи» [25, с. 2].

Аналіз джерельного та історіографічного матеріалу виявив ознаки, які були притаманні тенденції створення бібліотечних фондів при місцевих сільськогосподарських товариствах: несформованість сталої традиції в сільському середовищі читати друковані видання; повільні темпи інформування сільського середовища з боку ради товариств та їхніх секретарів про наявні фонди місцевих бібліотек; обмеженість кількісного та якісного фондових показників, тощо.

На жаль, наявна сьогодні вихідна документація СГТ не містить відомостей щодо мотиваційного моменту вступу українського селянина до

лав громадського об'єднання. На наш погляд, вступ до сільськогосподарського товариства вимагав сам історичний час – період усвідомлення незадовільного стану аграрного комплексу, у першу чергу, власного господарства. Сільськогосподарські товариства як просвітницькі агрокультурні об'єднання через низку заходів, у т. ч. і організацію бібліотек (у окремих поодиноких випадках і читалень), стимулювали активну частину українського селянства до запровадження у індивідуальне господарство новітніх науково-технічних досягнень в галузі обробки ґрунтів, засобів захисту рослин, селекційної роботи щодо пристосування до місцевих умов нових сортів злаків, порід тварин і т. і.

Отже, на початку ХХ ст. в українському селі зафіксована тенденція появи спеціалізованих бібліотек, які відкривалися на базі місцевих громадських об'єднань – сільськогосподарських товариств. Їхнє вивчення важливе в контексті дослідження сільського статутного громадського руху, який, в свою чергу, був і залишається ознакою громадянського суспільства – простору, що існує між індивідуумом та державою.

Список використаних джерел

1. Фареній І. А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І. А. Фареній. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2008. – 431 с.
2. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / В. І. Марочко. – К. : НАН України ; Інститут історії України, 1995. – 224 с.
3. Половець В. М. Історія кооперації Лівобережної України (1961–1917 рр.) / В. М. Половець. – Чернігів : Просвіта, 2002. – 265 с.
4. Прокопенко І. П. Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України (1880 – поч. 30-х рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / І. П. Прокопенко. – К., 1992. – 24 с.
5. Устав Константиноградского сельскохозяйственного общества. – Константиноград : тип. М. В. Геккера, 1913. – 21 с.
6. Л'Етьенн В. Деятельность сельскохозяйственных обществ Черниговской губернии в 1910 г. / В. Л'Етьенн // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1911. – № 12. – С. 67–89.
7. Обзор деятельности с.-х. обществ Черниговской губернии за 1912 г. – Чернигов : тип. Губ. правления, 1914. – 49 с.
8. Зенченко Т. В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т. В. Зенченко. – Полтава : изд. журн. «Хуторянин», 1914. – 319+24 с.
9. Ярослав-Старо-Басанское селько-хозяйственное общество в 1908 г. // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1910. – № 6. – С. 122–126.
10. Кобыжское сельскохозяйственное общество в 1908 году // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1910. – № 6. – С. 116–121.
11. Масютин Н. Отчет Новобасанского сельскохозяйственного общества с 11-го ноября 1901-го года по 1-е января 1903 года / Н. Масютин // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1903. – № 7. – С. 140–154.

12. Отчет о деятельности библиотеки-читальни Сокольского сельскохозяйственного общества (Полтавской губернии) за 1913 год. – Кобеляки : тип. М. И. Золотаревского, 1914. – 15 с.
13. Отчет о деятельности библиотеки-читальни Сокольского сельскохозяйственного общества (Полтавской губернии) за 1914 год. – Кобеляки : тип. М. И. Золотаревского, 1915. – 8 с.
14. Зенченко Т. В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т. В. Зенченко. – Полтава : изд. журн. «Хуторянин», 1914. – 319+24 с.
15. Л'Етьенн В. Деятельность сельскохозяйственных обществ Черниговской губернии в 1910 г. / В. Л'Етьенн // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1911. – № 12. – С. 67–89.
16. Отчет о деятельности Сокольского селско-хозяйственного общества за 1911 год. – Кобеляки : тип. М. И. Золотаревского, 1912. – 51 с.
17. Зенченко Т. В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т. В. Зенченко. – Полтава : изд. журн. «Хуторянин», 1914. – 319+24 с.
18. [Малоперещепинское СХО] // Хуторянин. – 1909. – № 7. – С. 242.
19. Зенченко Т. В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т. В. Зенченко. – Полтава : изд. журн. «Хуторянин», 1914. – 319+24 с.
20. Зенченко Т. В. Малорайонные сельскохозяйственные общества Полтавской губернии / Т. В. Зенченко. – Полтава : изд. журн. «Хуторянин», 1914. – 319+24 с.
21. Масютин Н. Отчет Новобасанского сельскохозяйственного общества с 11-го ноября 1901-го года по 1-е января 1903 года / Н. Масютин // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1903. – № 7. – С. 140–154.
22. Х. [Сельскохозяйственные библиотеки] / Х. // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1910. – № 5. – С. 16.
23. Гавсевич П. Обзор деятельности сельскохозяйственных обществ Черниговской губернии за 1913 год. / П. Гавсевич // Земский сборник Черниговской губернии. – Чернигов, 1915. – Вип. 2. – С. 3–150.
24. Устав Константиноградского сельскохозяйственного общества. – Константиноград : тип. М. В. Геккера, 1913. – 21 с.
25. Григорович А. Про хліборобську освіту та літературу / А. Григорович // Вестник Золотоношского сельскохозяйственного общества. – 1912. – № 33 (14.08). – С. 2.

References

1. Farenij I. A. Kooperatyvnyj ruh u Naddnipyrianskij Ukraini v drugij polovyni XIX – na pochatku XX st. / I. A. Farenij. – Cherkasy : Vidlunnya-Plyus, 2008. – 431 s.
2. Marochko V. I. Ukrayinska selyanska kooperaciya. Istoryko-teoretychnyj aspekt (1861–1929 rr.) / V. I. Marochko. – K. : NAN Ukrainy; Instytut istoriyi Ukrainy, 1995. – 224 s.
3. Polovecz V. M. Istoriya kooperaciyi Livoberezhnoyi Ukrainy (1961–1917 rr.) / V. M. Polovecz. – Chernigiv : Prosvita, 2002. – 265 s.

4. Prokopenko I. P. Silskogospodarska kooperaciya u suspilno-politychnomu zhytti Ukrayiny (1880 – poch. 30-h rr. XX st.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / I. P. Prokopenko. – K., 1992. – 24 s.
5. Ustav Konstantynogradskogo selskohozyajstvennogo obshhestva. – Konstantynograd : typ. M. V. Gekker, 1913. – 21 s.
6. L'Etenn V. Deyatelnost selskohozyajstvennyh obshhestv Chernygovskoj gubernyy v 1910 g. / V. L'Etenn // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1911. – № 12. – S. 67–89.
7. Obzor deyatelnosti s.-h. obshhestv Chernygovskoj gubernyy za 1912 g. – Chernygov : typ. Gub. pravlenyya, 1914. – 49 s.
8. Zenchenko T. V. Malorajonnye selskohozyajstvennye obshhestva Poltavskoj gubernyy / T. V. Zenchenko. – Poltava : yzd. zhurn. «Hutoryanyn», 1914. – 319+24 s.
9. Yaroslavo-Staro-Basanskoe selsko-hozyastvennoe obshhestvo v 1908 g. // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1910. – № 6. – S. 122–126.
10. Kobyzhskoe selskohozyajstvennoe obshhestvo v 1908 godu // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1910. – № 6. – S. 116–121.
11. Masyutyn N. Otchet Novobasanskogo selskohozyajstvennogo obshhestva s 11-go noyabrya 1901-go goda po 1-e yanvarya 1903 goda / N. Masyutyn // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1903. – № 7. – S. 140–154.
12. Otchet o deyatelnosti byblyoteky-chytalny Sokolskogo selskohozyajstvennogo obshhestva (Poltavskoj gubernyy) za 1913 god. – Kobelyaky : typ. M. Y. Zolotarevskogo, 1914. – 15 s.
13. Otchet o deyatelnosti byblyoteky-chytalny Sokolskogo selskohozyajstvennogo obshhestva (Poltavskoj gubernyy) za 1914 god. – Kobelyaky : typ. M. Y. Zolotarevskogo, 1915. – 8 s.
14. Zenchenko T. V. Malorajonnye selskohozyajstvennye obshhestva Poltavskoj gubernyy / T. V. Zenchenko. – Poltava : yzd. zhurn. «Hutoryanyn», 1914. – 319+24 s.
15. L'Etenn V. Deyatelnost selskohozyajstvennyh obshhestv Chernygovskoj gubernyy v 1910 g. / V. L'Etenn // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1911. – № 12. – S. 67–89.
16. Otchet o deyatelnosti Sokolskogo selsko-hozyajstvennogo obshhestva za 1911 god. – Kobelyaky : typ. M. Y. Zolotarevskogo, 1912. – 51 s.
17. Zenchenko T. V. Malorajonnye selskohozyajstvennye obshhestva Poltavskoj gubernyy / T. V. Zenchenko. – Poltava : yzd. zhurn. «Hutoryanyn», 1914. – 319+24 s.
18. [Malopereshhepynskoe SHO] // Hutoryanyn. – 1909. – № 7. – S. 242.
19. Zenchenko T. V. Malorajonnye selskohozyajstvennye obshhestva Poltavskoj gubernyy / T. V. Zenchenko. – Poltava : yzd. zhurn. «Hutoryanyn», 1914. – 319+24 s.
20. Zenchenko T. V. Malorajonnye selskohozyajstvennye obshhestva Poltavskoj gubernyy / T. V. Zenchenko. – Poltava : yzd. zhurn. «Hutoryanyn», 1914. – 319+24 s.
21. Masyutyn N. Otchet Novobasanskogo selskohozyajstvennogo obshhestva s 11-go noyabrya 1901-go goda po 1-e yanvarya 1903 goda / N. Masyutyn // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1903. – № 7. – S. 140–154.
22. X. [Selskohozyajstvennye byblyoteky] / X. // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1910. – № 5. – S. 16.
23. Gavsevych P. Obzor deyatelnosti selskohozyajstvennyh obshhestv Chernygovskoj gubernyy za 1913 god. / P. Gavsevych // Zemskij sbornyk Chernygovskoj gubernyy. – Chernygov, 1915. – Vyp. 2. – S. 3–150.

24. Ustav Konstantynogradskogo selskohozyajstvennogo obshhestva. – Konstantynograd : typ. M. V. Gekker, 1913. – 21 s.
25. Grygorovych A. Pro hliborobsku osvitu ta literaturu / A. Grygorovych // Vestnyk Zolotonoshskogo selskohozyajstvennogo obshhestva. – 1912. – № 33 (14.08). – S. 2.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2015 р.

О. З. Силка

Библиотеки сельских агрокультурных просветительских организаций в начале XX ст.

Статья посвящена исследованию вопросу функционирования библиотек, которые были составной частью общественных сельскохозяйственных обществ Украины в начале XX в. На основании анализа текстов обязательных ежегодных «Отчетов» обществ, а также обобщающих статистико-аналитических исследований губернских агрономов, выделены основные дискуссионные вопросы, на которых желательно остановиться при изучении данного вопроса. Сельскохозяйственные общества рассматриваются как составная часть (наибольшая за численностью) сельской общественной организационной сети. Такая составляющая в начале XX в. была одним из факторов формирования системы гражданского общества в Российской империи, и в Украине в частности. Утверждается, что популяризация местных библиотечных фондов, которые состояли из изданий специализированной аграрной тематики, была частью просветительского направления в деятельности сельскохозяйственных обществ, а сами библиотеки были необходимым элементом функционирования сельской общественной организации.

Ключевые слова: общественное движение, сельскохозяйственное общество, сельская библиотека, гражданское общество, агрокультурное просвещение.

O. Sylka

Libraries of rural agricultural educational organizations early twentieth century

The article studies the functioning of libraries that were part of public agricultural societies of Ukraine in the early twentieth century. On the basis of mandatory annual «Report» societies, as well as statistical analytical and summarizing works of provincial agronomists highlights the main discussion issues which should stay in the study of the subject. Emphasized that agricultural society considered as a component (the largest in number) rural public organizational network. This part of the early twentieth century was one of the factors of forming the system of civil society in the Russian Empire, and in Ukraine in particular. It is alleged that popularize local library fund which consisted of specialized agricultural topics was part of educational trend in

agricultural societies. Emphasized that libraries were investigated type were necessary component in the functioning of rural social organization.

Keywords: social movement, agricultural society, rural library, civil society, agricultural education.

УДК 94(477)«1914/1916»:621:669.013

Л. І. Синявська

ДІЯЛЬНІСТЬ МАШИНОБУДІВНИХ ТА МЕТАЛООБРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ СХОДУ І ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1914–1916 РР.

У статті проаналізовано діяльність машинобудівних та металообробних підприємств сходу і півдня України з визначенням обставин, що впливали на обсяги виготовленої продукції. Показано значення розвитку транспортної інфраструктури для забезпечення планомірного транспортування продукції машинобудівної та металообробної промисловості.

Ключові слова: Перша світова війна, підприємництво, наймані працівники, державне регулювання економіки, машинобудівна промисловість, металообробна промисловість, військова промисловість, фінанси, кредит.

Впродовж Першої світової війни особливого значення набула машинобудівна та металообробна промисловість півдня і сходу України. Війна вимагала безперебійного постачання армії усіма необхідними технічними засобами озброєння, виробництво яких могла забезпечити тільки високорозвинена машинобудівна промисловість.

Дана проблематика у загальноросійському контексті досліджувалася у роботах К. Шацилло, Б. Авілова, Ю. Афоніна, П. Волобуєва, Б. Дубенцова, А. Боханова, О. Шляхова, П. Фоміна, П. Сорокіна. Однак автори не ставили собі за мету дослідити діяльність машинобудівних та металообробних підприємств півдня та сходу України з виокремленням особливостей промислового розвитку в українських реаліях.

Підприємства машинобудівної промисловості в силу специфіки виробничої діяльності комплектувалися найбільш досвідченими працівниками. Питома вага професійних робітників, які не поєднували роботу на підприємствах із сільськогосподарською працею, на початку Першої світової війни складала 97% [1, с. 242].

На півдні й сході України перед війною було зосереджено досить велику кількість підприємств, що виготовляли сільськогосподарські машини, двигуни, парові котли та турбінні механізми різного призначення. Значна їх частина в роки війни була перепрофільована на виробництво корпусів